

Halász Péter

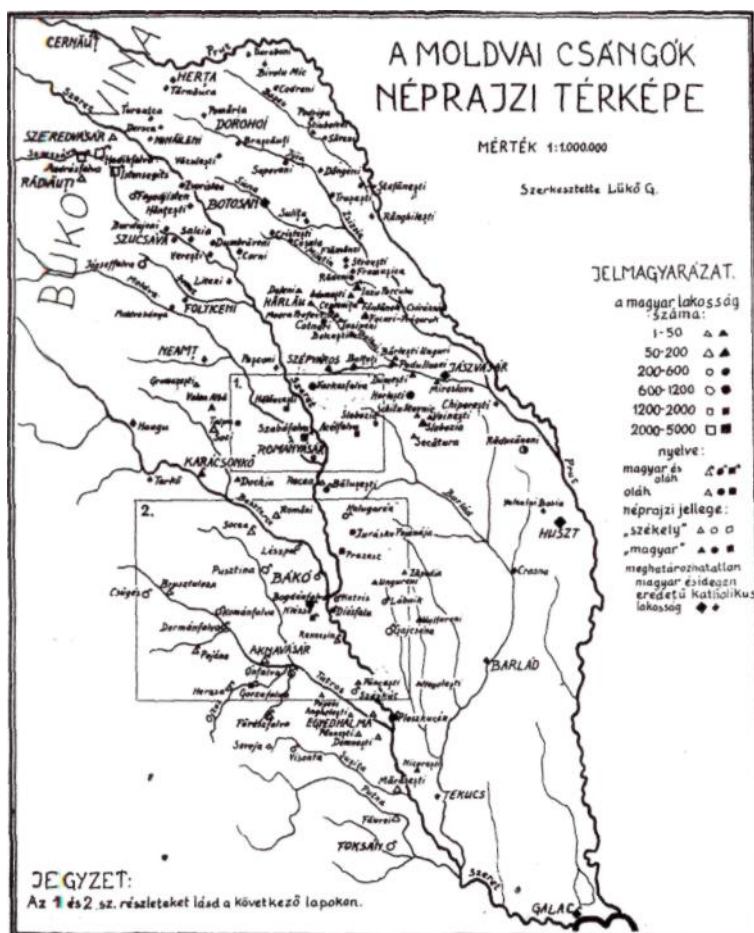
ÚJ SZEMPONTOK A MOLDVAI MAGYAROK TÁJI-ETNIKAI TAGOZÓDÁSÁNAK VIZSGÁLATÁHOZ

Régóta tudjuk, már a moldvai magyarságról szóló korai híradásokban is feltűnik, hogy a Kárpátoktól keletre élő, elszórt településeiben a XV–XVIII. században egészen a Dnyeszterig húzódó, ma pedig elsősorban a Szeret és mellékvizeinek völgyeiben élő moldvai magyarság *nem tekinthető egységes néprajzi csoportnak*. Természetesen jogosan használhatjuk a moldvai magyarság kifejezést mint földrajzi szempontok alapján meghatározott táji csoport elnevezését. Így tette ezt a nehéz életű Bandinus püspök is, mikor 1646-ban végigjárta Moldva katolikus településeit. A híveit számba vevő főpap magyarnak tekintette és nevezte őket minden további megkülönböztetés nélkül. Hasonlóképpen ír róluk Zöld Péter is 1781-ben küldött jelentésében: „magokat csángó-magyaroknak neveztek és nevezik a mai nap is”.¹

A moldvai magyarság etnikai tagolódása a XIX. század első felében kezd megjelenni a Moldvából érkező híradásokban. Petrás Incze János 1841-ben készült *Feleleteiben* esik szó először arról, hogy „kétfélék a Moldvában települő magyarok: Csángók: t.i. és a szomszéd Erdélyből be vándorlottak, [...] s hogy ezek a csángók a bevándorlott székelyekkel barátságosan élnek ugyan, [...] de a csángó leány férjhez nem megy székely legényhez.” „Éppen illy, vagy még nehezebben veszen csángó legény is székely leányt feleségül...”²

Ám ezek a megfigyelések még csak általánosságokat tartalmaznak. Jemey János az, aki 1844 és 1845-ben gyűjtött anyaga alapján első ízben, településenként is megkülönbözteti a **csángó-magyar** és a **székely-magyar** népeiséget.³ (Ugyanígy két csoportját különbözteti meg a moldvai magyaroknak a századfordulón Weigand Gusztáv, aki elsősorban nem a származást, hanem a nyelvi sajátosságokat veszi alapul, s sz-elő beszédük alapján választja el a magyart a székelytől. Munkájában egyenesen **sz-községekről** (s-Gemeinden) beszél.⁴ Lükő Gábor is elsősorban **moldvai magyarokról** és **moldvai székelyekről** ír, mivel ő az egész moldvai magyarságot csángónak tartja (1. térkép). Ezen belül – nem vitatva természetesen a székelyek magyar voltát – könyvének térképein, de szövegében is, **magyar** és **székely**, valamint **egyéb magyar** településekről ír, hangsúlyozva, hogy a „moldvai magyar telepek lakossága régebbi

eredetű Moldvában, mint a székely-magyar”.⁵ Ezt a két néprajzi csoportot differenciálta tovább a nyelvföldrajzi szemlélet érvényesülése. Szabó T. Attila **északi** és **déli magyarokról** beszél,⁶ és ezzel immár a moldvai magyarok három táji-emikai csoportját különbözteti meg: **északi csángó**, **déli csángó** és **székely** (vagy székelyes) **csángó**. Ezt tekinthetjük a moldvai magyarok **hagyományos** emikai felosztásának, amit egészen a leg-

1. Lükő Gábor (1936) térképe a moldvai magyarok etnikai tagolódásáról

újabb időkig használtak és alkalmaztak mind a néprajzkutatók,⁷ mind pedig a nyelvészek,⁸ hogy csak a legrangosabbakat említsem. Aki huzamosabb időt töltött a moldvai magyarok között és jelentős számú településen fordult meg, annak érzékelnie kell, hogy a moldvai magyarság térbeli és kulturális tagoltsága ennél jóval összetettebb. Már a Néprajzi Atlasz térképei jelezték a tagoltság differenciáltabb voltát – pedig ott csak 8 település adatai szerepelnek, a legtöbb témában pedig ezek sem mind –, a Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlasza pedig – noha sajnálatos módon nem készült még semmilyen szintézis értékes térképlapjairól – nyelvjárási szempontból is sejteti a térbeli tagoltság erőteljesebb érvényesülését.

Jómagam akkor kezdtem először tünődni a kérdésen, mikor a moldvai magyarok kendermunkáját feldolgozva azt kellett látnom, hogy a kendertörő eszköz, továbbá a tekerőlevél, valamint a szövőszékalkatrészek neveinek földrajzi megoszlása korántsem tükrözi a moldvai magyarok hagyományos, háromfelé történő néprajzi tagolását (2, 3, 4. kép).⁹ Sejtéseimet akkor a következőképpen fogalmaztam meg: „A kendermunkával kapcsolatos műveletek elvégzési módjainak, valamint néhány esz-

2. A kendertörő eszköz nevének elterjedése (Halász 1973. 66.)

3. A fonal feltekerésére szolgáló eszköz nevének elterjedése (Halász 1973. 78.)

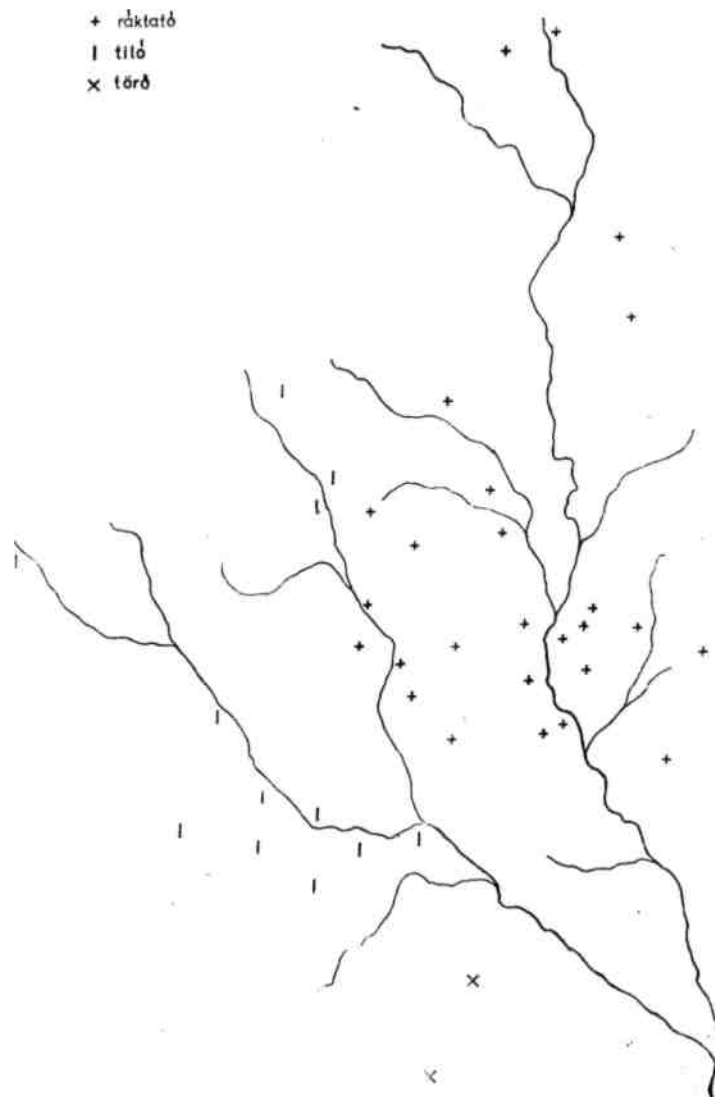

4. Az osztováta hátulsó hengerének neve
(Halász 1973. 84.)

köz elnevezésének földrajzi megoszlása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy felül kell vizsgálnunk a moldvai magyarok táji-néprajzi csoportjaira vonatkozó eddigi nézeteinket [...]. A tanulmányban közölt négy térképet szemlélve egyértelműen kitűnik, hogy az Ojtoz–Tatros mentén lakó magyarok föltétlenül különböznek a Szeret mentiektől. Ez teljesen egyértelmű, és egybevág az eddigi elmélettel. Újszerű azonban, hogy néhány esetben a Tatros mentiek az úgynevezett északi, Román környéki csángókkal mutattak hasonlóságot, és ez esetben a Bakó környéki, a Szeret és a Tázló között élők teljesen elkülönülnek.^{29,10}

A 2. sz. térképemet nagyobb anyagon igazolja a Csángó Nyelvjárás Atlaszának 433. számú térképe, amely a **nagyló tiló** elnevezésének földrajzi megoszlását mutatja a moldvai magyarság körében. Itt is látható, hogy a Tatros mentén és a Tázló felső folyása mentén teljesen egyértelműen *tilónak* nevezik ezt a szerszámot, míg a Szeret mentén Buteától Ploszkucényig, továbbá a Beszterce, a Terebes, valamint a Tázló alsó folyása mentén fekvő településeken *ráktató* a neve (5. kép).

A Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlaszának több mint 600 térképlapján bizonyára számos olyan nyelvjárási jelenséget találhatunk, amelynek földrajzi megoszlása fontos adalékokkal szolgálhat a Moldvában élő magyarok táji-etnikai tagolódásához. Ennek feldolgozása, elemzése nyilvánvalóan a nyelvészek dolga. Én inkább a társadalomnéprajz területén igyekeztem anyagot gyűjteni arról, hogy maguk a moldvai magyarok miként látják a helyzetet, mely településekkel érznek közösséget és melyekkel gyakorolják is az együvé tartozás különböző megnyilvánulásait. Gyűjtésem olyan témakörökre terjedt ki, mint a származás (mely faluból jöttek), a másik faluban élőkrol alkotott vélemények (rokonszenv, ellenszenv), a viselet azonosságai vagy különbözőségeivel kapcsolatos vélemények, a

5. A nagyoló tiló névének elterjedése (Gálffy–Márton–Szabó T. 1991. 433.)

falucsúfolók, a házasodási szokások, a búcsújárás és az árucserre különböző jelenségei. A gyűjtött anyag természetesen hiányos és kevés az átfogó kép megrajzolásához, csupán néhány részletet tudok felvázolni.

A nemzetiség szerinti tagolódás

A moldvai települések lakossága a leghatározottabban és a legegyszerűbben nemzetiség és – ami gyakorlatilag ugyanazt jelenti – vallás szerint tagolódik. Ez annyira nyilvánvaló és túlnyomó részben még ma is élő elhatárolódás, amivel nem is kell hosszasan foglalkozni. Számátalan jelét, esetét, jelenségét ismerjük, itt most csak jelzesszerűen utalok néhányra.

A moldvai magyarok identitásának, magyarságtudatának sajátos helyzete. Ezt egyrészt a nemesség, a középosztály, az értelmiség történelmi hiánya okozza, másrészt az a körülmény, hogy a Kárpát-medencén belüli magyarságból való kiszakadásuk idején az akkori és nem a XIX., XX. században formálódott nemzettudatot vitték magukkal. Ebből a szempontból tehát megkülönböztetett jelentősége van a nemzetiségi meghatározás kettősségének: részben ők határozzák meg önmagukat a környező románsággal szemben, részben pedig a románok vonnak választóvonalat maguk és a katolikus magyarok között. *Korábban nem es vegyültek* - mondja egy ember a Tázló menti, vegyes lakosságú Frumószából. *Most még táncolnak egy hejt a legények a románokkal, de régebben nem. A magyarok külön s a románok külön. Az egyik korcsmánál voltak ezek, s a másikonál azok. A magyaroké volt a Ráduj korcsmája a templom mellett, s a románoké idefenn, a Prészujé.*

Megvolt az elhatárolódás a kölcsönös csúfolódásban is. Nem is falucsúfolók ezek, mert nem egy-egy konkrét település lakosságát, hanem általában a másik nemzetiséget illették nem mindig szalonképes mondókékkal. Lészpeden gyűjtöttem, hogy a magyarok azt mondják a románoknak:

Moldován, Bolokán,
Trádje, fudje la djaán.
(Moldován, Bolokán,
Fut az ökor után.)

A románok pedig (főként a gyermekek) azt kiabálták emezeknek:

Ungur, bungur, ceapencur,
De pohare, de la kur!
(Ungur, bungur, te hagymás,
Igyál a seggem poharából!)

Így csúfolkodtak, tréfálkoztak egymással, amiből azonban sohasem származott komoly harag, hiszen a bosszantás kölcsönös volt.

De azért mikor komolyra fordult a szó, a moldvai csángó-magyarok tudták, hol van a helyük a politikai szempontok által deformált nemzetiségi palettán. Ugyancsak egy frumószai ember mondta: *Minket úgy tartanak mindcsak örökké, hogy ahol mű megyünk, nehezebbet lépünk a födre. Mikor valahol többen vagyunk, akkor mi alább kell legyünk. Ha ketten, hárman beszélgetünk, nekünk nincs annyi igazunk, mint a románoknak. Ezek a falusiak úgy tartják, hogy mű rosszabbak vagyunk. Mi jövedtek vagyunk. Bangyenek. Ami azt jelenti, hogy mindcsak a magyarokhoz tartoznánk, s nem volna annyi igazunk, mint nekik. Ha megharagudnak, még azt es mondják, hogy bozgor. Ezt azért mondják, hogy ők nem értik a magyar beszédet, s akkor azt mondják: bozgerálunk.*

A kölcsönös megkülönböztetés, a másság felismerésének és vállalásának kettős jelensége szempontjából fontos és érdekes, hogy azokon a csángó településeken, amelyek lakói – különösen a Romántól északra eső területeken – elvesztették egykori anyanyelvüket s már csak románul beszélnek, azok sem tartják magukat románnak, de a szomszédos román falvak lakói is *catolicnak, ungunak* mondják őket. A szabófalvi Erdős Szászka Pétert idézem: *Nálunk nem mondják nemzet. Ű azt mondja, hogy ű katolikus. Tudják mellik katolikus, nem román. Mellik ortodox, román. Ők tudják: magyar, de nem mondják ezt. Nem éppeg mondják. Mondják: én katolikus vagyok. Sz akkor tudózik a magyar. Sz a románok isz tudják ezt a dolgot. Itt van Zsudafala, Tamászfala, van Butea, mind katolikusok nem tudnak magyarul. De azokat a románok mind büntetik azoknak nem mondják: románok! Azok nem tudnak magyarul gyelok, sz a románok mondják azoknak isz: unguri!*¹¹

A nemzetiségen belüli tagolódás

A moldvai magyar etnikumon belüli tagolódás sokszor árnyalatnyi, tudatbeli különbségeit nem mindig könnyű felismerni. Hiszen sokszor ők maguk is inkább csak érzik, sejtik az eltéréseket.

Ilyen megkülönböztető tényező a **származás**, a letelepedéssel járó körülmények. Például a Tázló menti Pusztináról és Frumószáról egyaránt

tudjuk, hogy a madéfalvi veszedelem után elbujdosott székelyek alapították, a frumósziak mégis úgy érzik: *A pusztinaiak is csángók, de nekik másként volt a jövetelük, mint nekünk. Mert mi úgy jöttünk, hogy egyik Jött eccer, a másik máccor. Ok nem.* Ugyancsak a történelmi előzményekkel függ össze a rezesség (răzeș), az egykori közjogi státust jelző, a **részes** szóból származó, szabadparaszti állapotra való utalás, amit a moldvaiak nagyon számon tartanak. A magyar és a román települések között egyaránt van **rezes** és **nem rezes** múltú közösség.

A magyar települések meglehetősen elkülönülnek egymástól a viselet tekintetében. A székely népességű falvakra, különösen azokra, amelyek lakói a XVIII. században jöttek át a Kárpátokon, egészen századunk derekáig jellemző volt a főköttö (csepesz) viselete, szemben a nem székely (magyar, csángó) falvakkal, ahol csak a hosszú, fehér, házilag szőtt kerpát viselték. Ez aztán szerepet kapott a falucsúfolókban is, például a lányikiak a Gajcsána-Magyarfaluban élőkét *kerpásoknak*, *nagykalapos csángóknak* csúfolták, míg azok emezeket *szekujoknak* meg *lótérgyese* -*nek*, mert – mondják – *a főköttö olyan volt, mint a ló térgye.*¹² Ugyanez a fejviselet szerinti megkülönböztetés megvolt a Tázló és a Beszterce menti székelyek, valamint a Szeret menti csángók között is.

Finomabb árnyalatokat mutatnak a Szeret menti csángó és nem csángó falvak viselete közti különbségek. Ez a témakör alaposabb vizsgálatot igényel. A bogdánfalviak és a lujzikalagoriak viselete – mint mondják – egyforma, csak ez utóbbiaknak egy kicsit pirosabb. A somoskaiak és a klézseiek viselete egy volt a külsőrekecsiniékével. A csíkiaknak, a kákovaiaknak és a nagypataikaiaknak némileg különbözött, de csak *a hím*ben volt valami eltérés. Színről színre, motívumról motívumra kellene ezeket a falvankénti eltéréseket elemezni, mert ők maguk inkább csak érzik az eltéréseket. *Kelgyest váltott ki. Más színű volt, másként volt megdolgozva. Mikor mentek a népek a búcsúba, Szabófalvába, Teszkánba, Gyiristre... Kelgyeszt más módú vala.*

Nagyon tanulságos és szemléletes, hogy a Bákótól délre, a Beszterce és a Szeret összefolyásánál fekvő Trunkból miként látják a környező falvak viseletében – számukra – mutatkozó eltéréseket. Az értékelésben benne van saját maguk megítélése is: a szegény halászfalu asszonyai a magukénál különbnek tartották több más falu viseletét.

A bogdánfalviak, mikor megmosták az ingeiket, bétették egy kici kékebe. Nem szerették, hogy tiszta fejér legyen, kicit kéken illegetett. Azért a trunkiak fizteszeknek csúfolták a bogdánfalviakat. Még az a szokásuk es voit, hogy mikor varrták az inget, sok szárígot [sárgát] tettek belé.[...] A

dzsoszéniek nem úgy szabták az inget, mint miük. Tettek plátkát [vállbetétet], s a mejjüknél es meg volt varrva kereken. Mászmódúan jött ki, megismerszett.f...] A bogdánfalviak s a balcseszkuik kihagyták a katrincából a pendejt, sz meg volt hímezve szépen. De mi ujan resztesebbek vagyunk, mik még hímezzük!? Ók szépen kihimezték, a lujzikalagoriak s a lézpediek is kihimezték az ing alját.

A lujzikalagoriak szeretik erőst aszt a gyetót [nagyon] vereszét. Mikor vettünk ijen berkét, vettünk kalagori rozinkát, kalagori vereszét. Az a szép veresz, a szép ruzinka. Mi nem még mentünk utána, de ők addig mentek, míg kaptak. A lézpedieknek olyan szakászuk volt, hogy sok hurmuzt [gyöngyöt] kötöttek.

A patakiak erőst szépek voltak, s a katrincájuknak szép volt a feketeje, nem olyan szürkés, mint a miénk. Gyakor bordájuk volt, s kemény volt a katrinca, nem fojt le a szeggin. Azoknak hejhetett [kiváló] dolgaik voltak. Azoktól asztán malicilódtunk egy kicit. Mikor szóni fogták azokat a szép katrincákat, miük es lesódtünk... A patakiak gyakorbordás katrincája olyan kemény volt, ha letted a földre, akkor lábon ült. A katrincák szegésére kéket tettek. Hasonló volt a kákovaiaké s a klézseieké es.

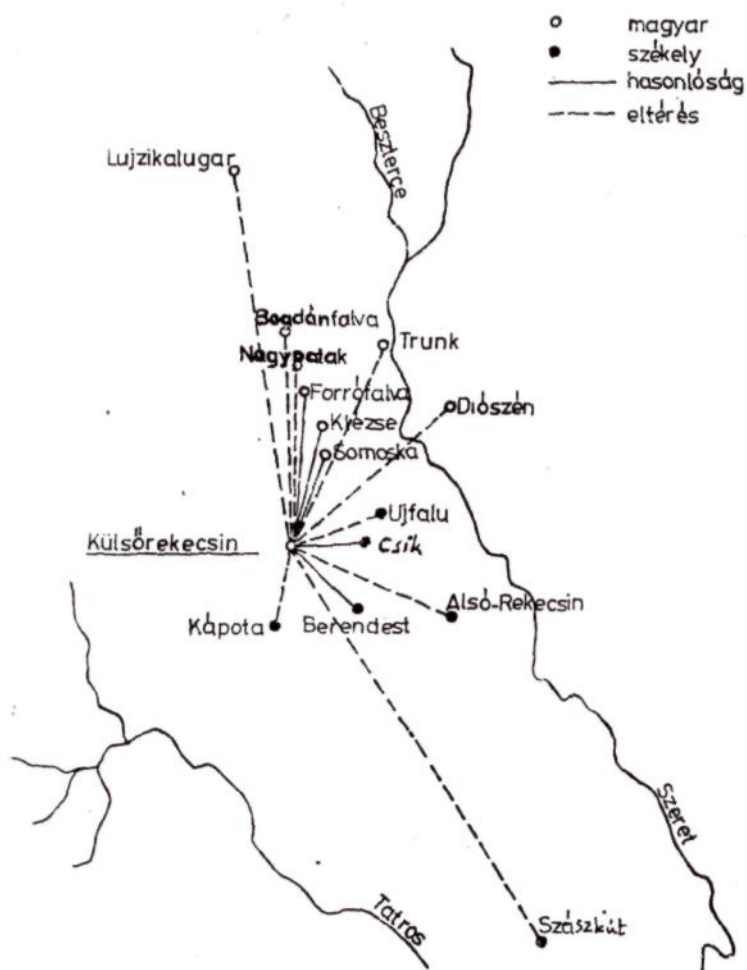
A klézsei lányok felcsánták a gecájukat [hajfonat] ide [a tarkójukra kétfelől]. Mikor megcsánták így a fülüik mögé, megsírtették így, s asztán úgy kötte vissza a ruvát. Nálunk es, ha egy így sírtette, azt mondták, klézsejiesen kötte a tulpánját. De a patakiak meg a kákovaiak egy helyre, hátra kötték a gecájukat, s a kendőjüket kihúzták, arról tudtuk, hogy pataki vagy kákovai. A klézsejiek besírtették.

A ketrestiek rokołyában jártak. Régebb jártak katrincába, de olyanokba, hogy csak egy morzsa feketéje volt, akárcsak a gajcsániaknak, a lábnyikiaknak vagy a dzsoszénieknek. Az ingeik ezeknek mind plátkással voltak.

Másik megkülönböztető jegy a **beszédjük**. Nem a tájszótárban megjelenő eltérésekről van szó, hanem amit ők fogalmaznak meg. Például azt mondja egy bogdánfalvi asszony: *a kalagoriak is csángók, de nem talál úgy a beszédünk*. Vagy egy külsőrekecsini azt mondja, pontosabban úgy érzi: *a somoskaiak és a klézseiek úgy beszélnek, mint miük, az újfalusiak csángósan. Akarmit nem éppen értjük, mikor mondják*. Vagy egy nagypataki asszony: *a kákovaiak s-vel, mik Nagypatakon sz-vel beszélünk. Nem talál a beszédünk. A klézseiek mindcsak s-vel. A rekecsiniek uljan félszékelleszen. A csikiak esz. Essze vagyunk vegyülve.*¹³

Ezek a saját megfogalmazásukban megjelenő beszédbeli eltérések természetesen nem tudományos megfigyelések. Az ok és az okozat sem

egyértelmű a magyarázatokban. Sokszor nem azért tartják másnak a szomszéd falusit, mert eltér a beszédjük, hanem mélyebben érzik a különbséget, a beszédbeli eltéréssel csak azt magyarázzák, amit másként nem tudnak megfogalmazni.

6. A hagyományos **székely** és **magyar** településekkel való, a külsőrekecsiniek által vállalt azonosság és különbség

A továbbiakban az etnikai tagolódás néhány olyan jelenségét mutatom be, ami módszertani szempontból is tanulságos lehet a kérdés további kutatása szempontjából.

Megvizsgáltam, hogy ők maguk, például a külsőrekecsiniek, hogyan érzékelik a hagyományosan besorolt, Lükő Gábor szerinti -jórészt Jerney közlésére alapozott – székely-magyar településekkel való viszonyukat. A 6. számú képen a magyarnak tekintett Külsőrekecsin és 14 Szeret menti település látható. Külön jelöltem a Lükő-féle térképen **magyarnak** és külön a **székelynek** feltüntetett településeket, s ezeket folyamatos, illetve szaggatott vonal köti össze Külsőrekecsinnel, aszerint, hogy a falubeliek velük hasonlóan vagy eltérően tartják-e az illető település lakosságát. Ha egy kis nagyvonalúsággal százalékot számolunk ebből a 14 településsel való viszonyból, akkor azt látjuk, hogy a külsőrekecsiniek véleménye éppen az esetek 50%-ában egyezik a **prekonceptióval**, vagyis a **magyar** településeket hasonlóan, a **székelyt** pedig eltérően ítélik. A viszonyok másik fele úgy alakul, hogy hét esetből ötnél a magyarnak tekinthető településektől megkülönböztetik magukat, két **székely** településsel viszont hasonlóságot éreznek. Ez utóbbi 50% esetében, amikor a rekecsiniek vonzódása nem a papírforma szerint alakul, érvényre jut bizonyos földrajzi szempont; a távolabb eső **magyar** településekhez kevésbé vonzódnak. Ezzel szemben két közelebb eső **székely** települést etnikailag is közel érzékelnek magukhoz, hármat azonban – bár viszonylag közel vannak – nem.

A **székely** és a **magyar** települések elkülönülése más viszonylatban Klézse esetében is megmutatkozik. Azok is megkülönböztetik magukat a közeli székely településektől, mint Csíkfalva, Berengyest.¹⁴ Ezt fejezi ki a Petrás Incze János által gyűjtött klézsei népdal is:

Eme széjekely legénynek
Sziszd ki szemét szegéjenynek,
E klézsei legéjenynek
Szisz pogácsát szegéjenynek.¹⁵

Más esetben a földrajzi távolság, illetve közelség éppenséggel fordított jelleggel befolyásolja a települések kapcsolatát. A Román környéki, a Szeret és a Moldva folyók között élő, úgynevezett északi csángó települések közül minden szempontból kiválik Kelgyest. Nemcsak beszédjük áll közelebb a Bakó alatti csángó településekhez, de módosabbak is, ezért aztán magukat valamennyi környékbeli csángó település fölé emelik. Ha számba veszik a körülöttük lévő csángó falukat, mindegyikről van egy-két rossz szavuk. A szabófalviak *italosabbak, nem úgy veszik a dolgot*. A

korhániak *elvegyültek az oláhokkal. A tamásfalviak nem tudnak magyarul, a gyirisztiak dolgoznak, de isznak.* És így tovább, egészen odáig, hogy *mindenféléből válnak vala ki a kelgyesztiak.* Az érdekes az, hogy a kelgyestieknek ezt a kiválóságát általában a többi falu is elismeri. Legalábbis akikkel beszéltem, úgy nyilatkoztak. Különösen a szomszédos szabófalviak azok, akiknek valóságos kisebbségi érzetük van, az őket mindenben meghaladó kelgyestiekkel szemben. *A kelgyesztiak tyáborok [gazdagok] – mondják, azoknak sok földjük van, sze cufolkodnak rajtunk. A szabófalviak kerucája [szekér] fatengelesz, sze monták vala nekünk: fatengeleszek. Sze náluk vult vaszasz keruca.*

Nagyon érdekes, hogy a minden tekintetben kitűnő Kelgyest lakossága mely környékbeli településekkel tartja magát hasonlóknak. A 7. képen azt látjuk, hogy elsősorban azokkal, amelyek földrajzilag távolabb esnek tőle. Ugyanakkor a négy legközelebb eső településsel kapcsolatban elsősorban a különbségeket hangsúlyozzák. Lehetnek azonban itt más összefüggések is. Tudjuk, hogy Szabófalva és Lökösfalva gyakorlatilag összeépült, Ujfalú (Traján) pedig Szabófalvából települt ki a század elején. Ha eltekintünk a Moldva túlsó partján lévő Korhántól, akkor a 7. kép arról is

7. Kelgyest és a környező csángó falvak kapcsolata

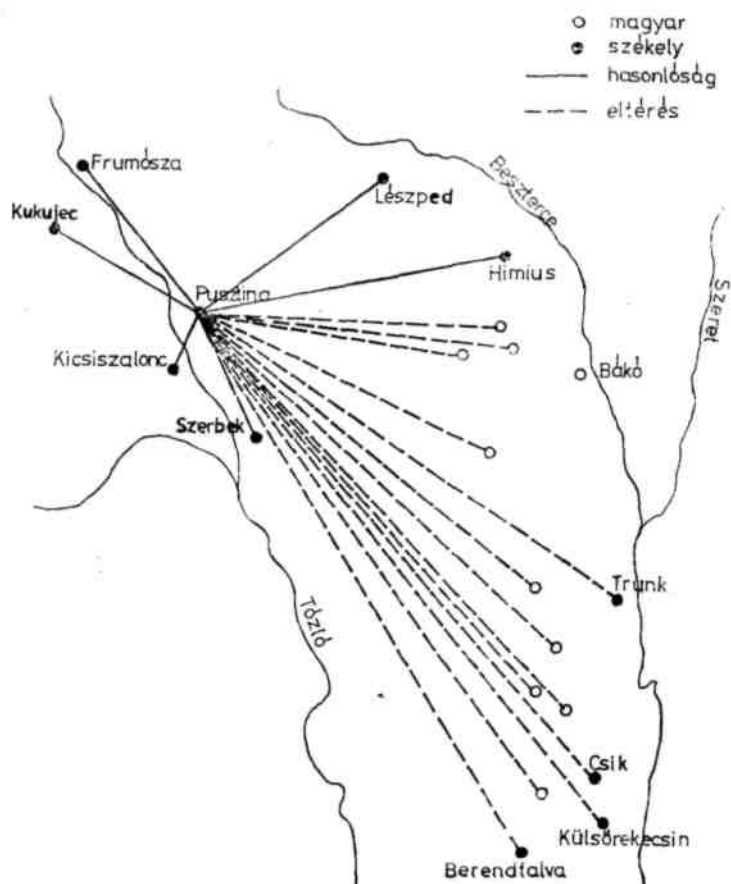
8. Szabófalva és a lütüsi falvak kapcsolata

szólhat, hogy a kelgyestiek eltérőbbnek érzik magukat a szabófalviaktól és azzal kapcsolatos falvak lakosságától, s hasonlóbbnak tartják a többi csángó települést. Tulajdonképpen ugyanezt vagy legalábbis hasonló viszonyokat tükröz a 8. kép is: a szabófalviak *másnak*, konkrétan és egységesen *verekedőszeknek* tartják az általuk *lütűszieknek* nevezett falvakat, köztük azokat, akiket a kelgyestiek az előző térkép szerint magukhoz közelállóknak érezte. Ez a **lütűsziek** kifejezés arra utal, hogy a 8. képen O-val jelzett három település a Szeret árterébe vezető *lötűn* van, szemben a Szeret és a Moldva közti platón épült Szabófalvával.

A 9. térképen a pusztinaiak szemszögéből látjuk az emikai kapcsolatok jellegét. Pusztina székely népe egyértelműen hasonlóságot érez a Tázló és a Beszterce mentén élő, ugyancsak a madéfalvi veszedelem után idetelepült székely lakosságú településekkel, ugyanakkor határozottan megkülönbözteti magát a Szeret jobb partján sorakozó, úgynevezett **mezőségi** falvak népétől – a *mezeiektől* –, függetlenül attól, hogy azok a Lükő-féle térkép szerint **magyarok** vagy **székelyek**.

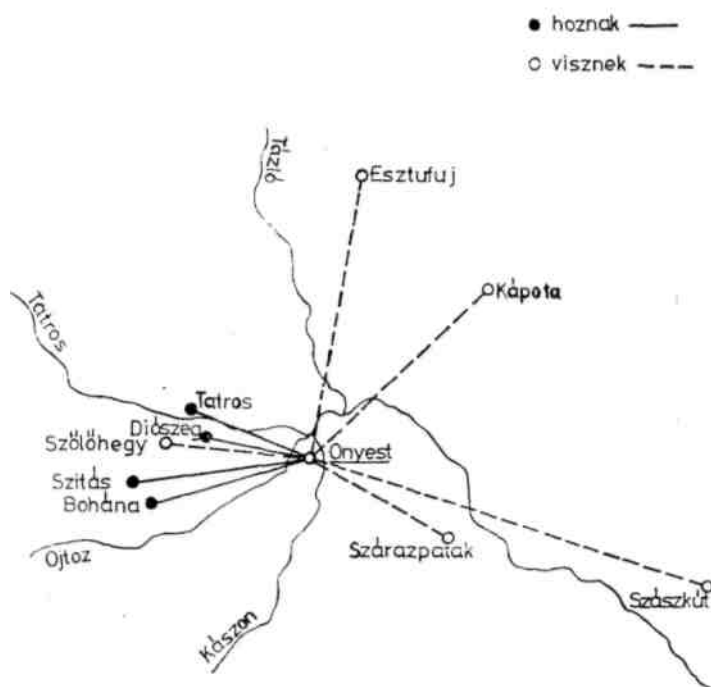
Máskülönben a pusztinaiak, akárcsak a frumószaiak vagy a lézpediek nem székelynek, hanem magyarnak tartják magukat, akik eltérnek a Bákó alatt, a Mezőségen élő csángóktól, mert azok – szerintük – *szőszösen* beszélnek. Elképzelhető természetesen, hogy a pusztinaiak a nagyobb távolság miatt tekintik a Szeret völgyeket egységesen tőlük különbözőeknek, de az sem lehetetlen, hogy a tudomány által még fel nem tárt, csak általuk érzékelhető eltérés van az Erdélyből a XVIII. század végén a Tázló és a Beszterce völgyébe került székelyek között.

A néprajzkutatás jól ismeri azt a módszert, amely az emikai tagolódás, a népcsoport-identitás konkrét meghatározása érdekében a **házasodási szokásokat** elemzi, nevezetesen azt, hogy az etnikai csoportot alkotó települések lakossága honnan és milyen gyakorisággal házasodik, azon belül hová mennek és honnan jönnek a menyasszonyok, esetleg a vők. Ezzel a módszerrel, ha nem is tekinthető kizárólagosan perdöntőnek, több esetben sikerült lokalizálni egy-egy népcsoport határát. A régóta vezetett anyakönyvek még az esetleges időbeli változásokat is felismerhetővé teszik, a viszonylag nagyszámú adattal pedig lehetővé válik a különböző statisztikai módszerek alkalmazása. A moldvai csángó-magyarok kutatása során azonban az egyházi – vagy az előljárósági – anyakönyvekhez gyakorlatilag nem lehet hozzáférni. Ezért aztán – legalábbis egyelőre – le kell mondanunk az anyakönyvek statisztikai feldolgozásának lehetőségéről, s csak a helybéli beszélgetőtársak nem mindig megbízható általánosításaira vagyunk utalva. Különösen nehéz a szokás időbeli változásait megragadni.

9. Puzsina és a hagyományos székely, magyar falvak közti hasonlóság és különbség tudata

Az eddigi megfigyelésekből annyi leszűrhető, hogy régebben inkább jellemző volt a falvakra az endogámia, ami nyilvánvalóan a települések fiatalsága közti hagyományos találkozási alkalmak szűkösségére vezethető vissza. Különösen a kisebb nyelvszigetek vagy elszigetelt települések esetében jellemző az egymás közti házasság, ezzel szemben a Szeret völgyében egymás mellett sorakozó magyar települések között már csak a templombúcsúk, az örletések és a földbérletek révén is nagyobb volt a falvak közti ismerkedési lehetőség. Kellő számú adat hiányában azonban

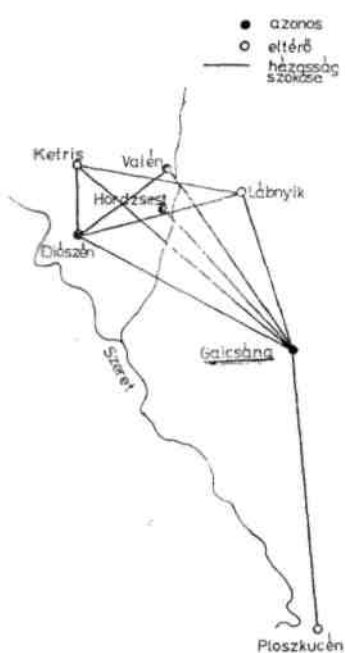
10. Honnan hoznak és hová visznek Onyestre, illetve Onyestról nyirászt (menyasszonyt)?

nemigen lehet még becsülni sem az endogámia mértékét és annak időbeli alakulását.

A házassági szokásokkal, nevezetesen a menyasszony (nyirásza) más-hová adásával, máshonnan hozásával kapcsolatosan két, szűkebb térségben megfigyelt jelenségre szeretnék rámutatni.

A Tátló és a Tatros összefolyásánál, Onyest környékén jól megfigyelhető: az egymással házassági kapcsolatban lévő települések között is eltérés van a tekintetben, hogy **odahozzák-e a nyirászt** (menyasszonyt) vagy **onnan viszik**. Teljesen egyértelmű, hogy egy-egy településnek rangot jelent, ha **oda** mennek férjhez a lányok. Ennek megfelelően számos olyan kapcsolat ismeretes két település között, hogy az egyikből szívesen és rendszeresen mennek férjhez a másikba, fordítva viszont nem vagy csak elvétve. A 10. képen az onyestiek házassági szokása látható: honnan

hoznak nyírászat az onyesti legények, illetve hova mennek férjhez az onyesti lányok. A térképről kiderül, hogy az Onyestre házasodás egyrészt a földrajzi közelséggel függ össze, de nem csak azzal, mint ahogy *nyírászat*nak sem csak a közel eső településekre mennek az onyesti lányok. Nyilván van valami egyéb szempont, a települések között megmutatkozó rangsor, amely korrigálja a földrajzi távolsággal mérhető értékrendet. Erre utal az a megfigyelés, hogy két település között gyakran teljesen egyoldalú a házassági kapcsolat. Például az onyestiek gyakran hoztak lányt Diószeg-ről, de oda nemigen mentek férjhez az onyesti lányok. Vagy Szárazpatak esete, ahonnan az onyesti legények szinte sohasem hoztak lányt, ám Onyestról többen is oda mentek férjhez – de csak a *legalávalóbbak*. Hasonló okokra vezethető vissza, hogy például a kis Ripából Pusztinába nem mentek (nem vittek) férjhez leányt, de Pusztinából négy lány is Ripára ment férjhez – bizonyára azért, mert a falujukban nem keltek el.

11. Gajcsána és a környező falvak közti azonosság, különbözőség tudata, valamint házassági kapcsolataik

Más természetű összefüggések láthatók a 11. képen. A Szereten túli magyar települések meglehetősen távol vannak egymástól, és a Tázló mentiekkel ellentétben még hagyományos értelemben sem tartoznak egységes emikai csoporthoz: Lábnyik és Ketris lakossága – a Lükő Gábor-féle térkép szerint – **székely**, Gyószén, Hordzsest és Valén **magyar**, Ploszkucény **igazi csángó** (a múlt század végén rajzolt ki Szabófalvából), Gajcsána pedig Lükő szerint székely, mi azonban tudjuk, hogy még ha az is lenne, semmi esetre sem a madéfalvi veszedelem után jöttek mai helyükre, mint a lábnyikiak, hanem jóval korábban.¹⁶

Lábnyik tehát, a viszonylag meszebbre eső és jórészt már románul beszélő Ketrestet leszámítva, egyedüli székely falu ezen a vidéken, a Bákótól délkeletre eső, Szeret bal parti magyar települések között. Mondják is az idősebb lábnyikiak, hogy *régen nem hoztak a faluba nyírászat, nem is vit-*

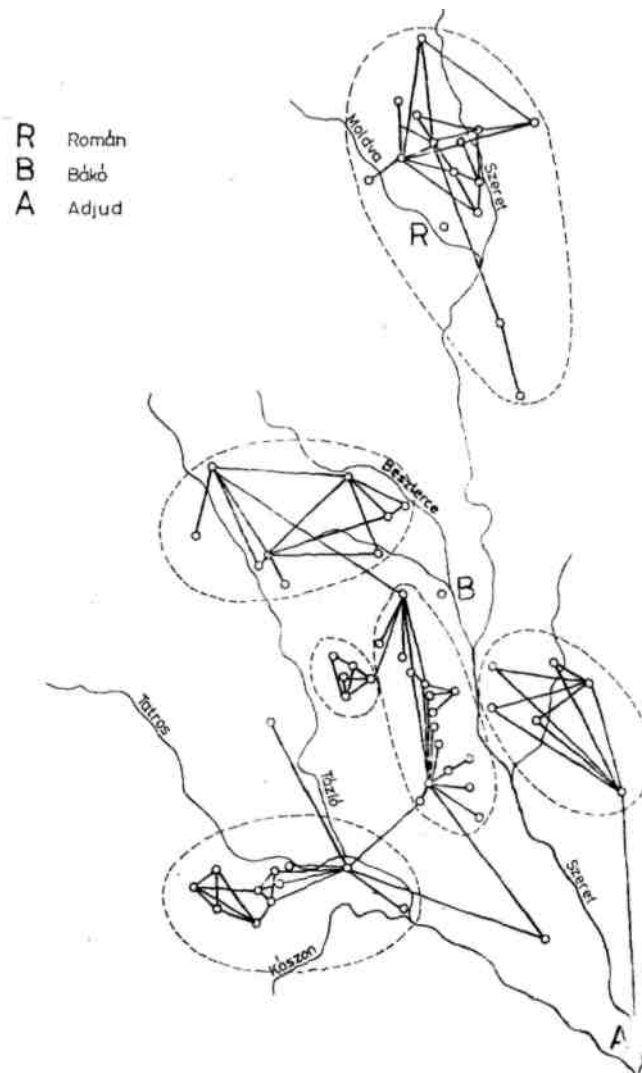
tek más faluba. Itt éltünk ebben a gödörben, itt születünk, itt es házasodtunk. Csak most, a verekedés után kezdtek volt más faluból leányt hozni: Gajcsánából, Valénból, Hordzsestről, mincsak ijen katolikusokat. Tehát a földrajzi elzártság és az ebből való kitörési szándék feloldja a korábban meglévő kulturális határokat. Ezen a 11. képen, a Szeret bal partján élő magyarok házassági szokásainak alakulását és változását szemlélve, azt a folyamatot figyelhetjük meg, amikor az etnokulturális erővonalakat megváltoztatják vagy legalábbis befolyásolják, módosítják a földrajzi, a táji hatások. Így azután ezen a hagyományos értelemben véve északi, déli és székelyes csángó népességből álló, hét vagy annál több települést magában foglaló, mintegy 600–700 négyzetkilométernyi területen az eltérő eredet ellenére létrejött az itt élő katolikus magyarok között az a közösségi kapcsolat, amely lehetővé teszi a házasságok létrejöttét.

Csupán néhány szempontot kívántam felvetni a moldvai magyarság táji-kulturális tagolódásával kapcsolatosan. Mint említettem, az erre vonatkozó kutatásoknak még csak a kezdetén vagyok. Ha most mégis megkísérlem, hogy az eddig tárgyalt különböző társadalmi összefüggéseket egyetlen térképen ábrázoljam, azt elsősorban azért teszem, hogy vázlatosan kirajzolódhassanak azoknak a táji csoportoknak a körvonalai, amelyeket további vizsgálódások során érdemes lesz figyelembe venni.

A 12. kép szerint teljesen egyértelmű, hogy a Román környéki, északi csángóknak nevezett csoport minden szempontból elkülönül a délebbre esőktől. Tudjuk azonban, hogy ez sem tekinthető kulturális és identitásbeli szempontok alapján egységesnek.

Bákótól északnyugatra kirajzolódik egy csoport, amelynek fő települései a madéfalvi veszedelemkor idemenekült Frumósza, Pusztina, Lészped és a jórészt ezekből keletkezett további falvak a Tázló és a Beszterce völgyében.

Markánsan elkülönül a Bákótól délre, a Szeret jobb partján húzódó települések láncolata, s noha tudjuk, hogy történelmileg, nyelvjárási és viseletbeli tényezők alapján sem tekinthető egységesnek, mindenesetre erőteljesebb kapcsolatot tartanak egymással, mint akár a Szeret bal partján lévő, eredetüket tekintve hasonló módon összetett települések lakosságával, akár a tőlük nyugatra, a románul Culmea Pietricicának nevezett (Kövecses tetőnek fordítható) hegyen túl, a Tázló völgyében húzódó falvakkal. A térképről az is látható, hogy a Bákótól délre eső, hagyományosan déli csángóknak nevezett tömböt határozottan kettéválasztja a Szeret, s a két partján lévő települések között minden kulturális hasonlóság ellenére nincsen számottevő társadalmi kapcsolat. Végezetül jól

12. A moldvai magyarság táji-etnikai tagolódásának körvonalai

kivehetően elkülönül a Tatros és a Tázló összefolyásánál lévő magyar települések csoportja.

A bemutatott szempontok és a vázlatos térképek nem szabad, hogy elfedjék a moldvai csángó-magyarok legfontosabb ismervét, amelynek alapján elsősorban vallási és nyelvi szempontból megkülönböztetik magukat a környezetükben élő románságtól. Belső tagolódásukat pedig rendkívül differenciált településtörténetük miatt is valószínűleg erőteljesebben befolyásolják a táji tényezők, mint azt korábban számon tartotta a tudomány.

Megkockáztatom továbbá azt a föltevést is, hogy a moldvai magyarság sajátos helyzetében, a magyarság évszázadok során történő fokozatos letelepedésével, az idő jelentős tényező az itteni népesség belső szerkezetének alakításában. Az idő, amely ma is dolgozik és alakítja a csángó-magyarok tagolódását.

Szakirodalom

- BENKŐ Loránd
1990 *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből.* Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 188.
- DOMOKOS Pál Péter
1941 *Moldvai magyarság.* Kolozsvár
1979 *...édes Hazámnak akartam szolgálni...* Bp.
- GAZDA József
1993 *Hát én hogyne siratnám...* Bp.
- GÁLFFY Mózes – MÁRTON Gyula – SZABÓ T. Attila
1991 *Moldvai csángó nyelvtan.* Bp.
- GUNDA Béla
1988 *A moldvai magyarok eredete.* Magyar Nyelv 12–24.
- HALÁSZ Péter
1973 *A moldvai magyarok kendermunkája.* In: *Népi kultúra – népi társadalom* VII. Bp. 55–91.
1981 *Magyarfalu helynevei.* In: *Magyar Névtani Dolgozatok* 19. Bp.
1986 *Klézse helynevei.* In: *Magyar Névtani Dolgozatok* 58. Bp.
- JERNEY János
1851 *Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845.* Pest
- LÜKŐ Gábor
1936 *A moldvai csángók.* Bp.
- SZABÓ T. Attila
1972 *Kik és hol élnek a csángók?* In: *Nyelv és múlt.* Bukarest. 122–131.
- WEIGAND Gusztáv
1902 *Der Ursprung der s-Gemeiden.* Jahresberichte 131–137.

Jegyzetek

1. Domokos 1941. 53.
2. Domokos 1979. 1328–1329.
3. Jerney 1851. 152–222.
4. Weigand 1902. 131–137.
5. Lükő 1936. 39.
6. Szabó T. 1972. 126.
7. Gunda 1988. 12–13.
8. Benkő 1990. 3.
9. Halász 1973. 66, 78, 84.
10. Halász 1973. 89.
11. Gazda 1993. 9.
12. Halász 1981. 4.
13. Gazda 1993. 13–14.
14. Halász 1986. 14.
15. Domokos 1979. 1410.
16. Halász 1981. 3–4.